

บทคัดย่อ

เจดีย์หัวข่งเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญในระดับชุมชนเมือง และมีความผูกพันกับชาวล้านนาอย่างแน่นแฟ้นมาเป็นเวลายาวนาน ตำแหน่งที่ตั้งของวัดหัวข่งส่วนใหญ่มักตั้งอยู่บริเวณทิศเหนือของข่งเมืองหรือลานกลางเมือง และไม่จำเป็นต้องอยู่บริเวณข่งเมืองหรือภายในกำแพงเมืองเสมอไป มีส่วนน้อยที่ตั้งอยู่ภายนอกเมือง การเรียกชื่อวัดหัวข่งตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏชื่อในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา และการเรียกชื่อวัดหัวข่งบางแห่งมีที่มาจากชาวไทยอยู่ที่อพยพเข้ามาอยู่ในล้านนา ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวัดหัวข่งราชสัณฐาน รัชฐานประเทศพม่า จึงร่วมกันสร้างหรือสถาปนาวัดหัวข่งขึ้นเป็นวัดในชุมชน รูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมของเจดีย์วัดหัวข่งในแต่ละพื้นที่ไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนตายตัว มีความหลากหลายทางด้านสถาปัตยกรรม ขึ้นอยู่กับความนิยมของท้องถิ่นและอิทธิพลศิลปะที่ได้รับในขณะนั้น ดังเช่น เจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาส่วนรองรับองค์ระฆังในผังแปดเหลี่ยมที่จังหวัดเชียงใหม่ เจดีย์ทรงปราสาทยอดที่จังหวัดลำปางและจังหวัดน่าน เจดีย์ทรงปราสาทยอดอิทธิพลศิลปะพม่าที่จังหวัดลำพูน หรือรูปแบบเจดีย์ล้านนาประยุกต์ ฯลฯ เจดีย์วัดหัวข่งเมืองแพร่ มีรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นเจดีย์ทรงระฆังกลมแบบล้านนา ส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นชุดฐานบัวซ้อนกัน 3 ฐานในผังกลม โดยพัฒนาจากสายวิวัฒนาการพระธาตุดุริฎุชัย จังหวัดลำพูน มีอายุอยู่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 และเจดีย์วัดหัวข่งนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการรับอิทธิพลรูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาและส่งอิทธิพลให้กับเจดีย์อื่น ๆ ในเมืองแพร่

คำสำคัญ: ข่งเมือง: ลานกลางเมือง ศูนย์กลางเมือง สำหรับทำกิจกรรมชุมชน, วัดหัวข่ง: วัดที่ตั้งอยู่บริเวณใกล้ลานกลางเมือง

ABSTRACT

Wat Hua Khuang is one of the major temples in northern Thailand. Actually there are a certain number of temples in the region that retain the same name, most of which are located in the north of courtyard within the city walls. According to chronicles, the Tai Yong who emigrated to Lanna built the temples in memory of Hua Khuang Rajathan Temple in Shan State. The architectural style of chedi or stupa, which is the most sacred part of temple, varies, depending on local appreciation and external influence. For example, the Lanna-style chedi with octagonal base at Wat Hua Khuang in Chiang Mai, the square-superposition chedi at Wat Hua Khuang in Lampang and Nan, the Burmese square-superposition chedi at Wat Hua Khuang in Lamphun, the applied Lanna-style chedi, etc. Chedi at Wat Hua Khuang in Prae province is in round bell shape, which is typical of Lanna, with a three-tier, round base, decorated with stucco lotus blossom. Built around the late 21st and early 22nd century B.E., it was developed from chedi at Wat Phra That Hariphunchai in Lamphun and served as the model of Lanna architectural style for similar structures in Prae province.

Keywords: Khuang Meuang: a city courtyard for public activities, Wat Hua Khuang: a temple situated near the city courtyard

บทนำ

วัดหัวข่วง เป็นวัดที่ชาวล้านนามีความคุ้นเคยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การปรากฏชื่อวัดหัวข่วงนั้นพบตามหัวเมืองอยู่ทั่วอาณาจักรล้านนา เช่น เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา ฯลฯ และนอกจากนั้นยังปรากฏชื่อวัดหัวข่วงในอาณาเขตเพื่อนบ้านใกล้เคียงซึ่งมีความสัมพันธ์กับล้านนา เช่น เมืองเชียงตุง เมืองยอง วัดหัวข่วงมักจะตั้งอยู่บริเวณลานหรือพื้นที่โล่งขนาดใหญ่ใจกลางเมือง หรือที่ชาวล้านนาเรียกว่า “ข่วง” ซึ่งเป็นที่มาของชื่อวัดหัวข่วง ข่วงเมืองนี้ใช้เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมของเมืองพบปะสังสรรค์ ทำบุญหรือประกอบพิธีกรรมด้านศาสนา ตลอดจนอาจมีความสำคัญเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ทางการเมือง การสงครามและการระดมพล เช่น ลานฝึกทหาร ลานประหารนักโทษ นอกจากนี้ยังเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการและคุ้มเจ้าหลวงอีกด้วย วัดหัวข่วงมักจะตั้งอยู่บริเวณด้านใดด้านหนึ่งโดยมากมักตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของข่วงเมือง มีลักษณะเป็นวัดขนาดเล็ก วัดหัวข่วงเมืองแพร่ตั้งอยู่ไกลออกจากข่วงเมืองในปัจจุบัน เนื่องจากพื้นที่ของข่วงเมืองในปัจจุบันถูกลดขนาดเหลือเพียงบริเวณที่โล่งด้านหน้าและด้านข้างของคุ้มเจ้าหลวง และบางส่วนได้ถูกปรับเป็นสวนสาธารณะกลางเมือง ทำให้ตำแหน่งของวัดหัวข่วงในปัจจุบันอยู่ไกลจากข่วงเมืองเดิม

ประเด็นการศึกษา มุ่งเน้นศึกษาคติการสร้าง ความเป็นมา ตำแหน่งที่ตั้งซึ่งมีความสอดคล้องกับคติการสร้างเมืองล้านนา การปรากฏชื่อวัดหัวข่วงในดินแดนล้านนา ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมเจดีย์วัดหัวข่วงที่ปรากฏในดินแดนล้านนา โดยเน้นศึกษาเจดีย์วัดหัวข่วงเมืองแพร่ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และรูปแบบสถาปัตยกรรมเพื่อศึกษาพัฒนาการและการกำหนดอายุ

ระเบียบวิธีการศึกษา เนื่องจากหลักฐานเอกสารประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่เขียนถึงเมืองแพร่โดยเฉพาะนั้นพบน้อยมาก และไม่สามารถศึกษาได้โดยตรง จึงต้องอาศัยการศึกษาจากหลักฐานจากอาณาจักรใกล้เคียงที่มีการแพร่อิทธิพลเข้ามาในเมืองแพร่ในแต่ละยุคสมัยนั้น ส่วนในเรื่องของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม เน้นศึกษาจากรูปแบบสถาปัตยกรรมที่หลงเหลือในปัจจุบันเป็นหลัก

วัดหัวข่วงในดินแดนล้านนา

“ข่วง” หมายถึงบริเวณลานหรือที่โล่ง เป็นบริเวณที่โล่งหรือเตียนราบ ไม่มีสิ่งใดตั้งหรือกองอยู่ เป็นสถานที่ที่จะต้องดูแลไม่ให้รกรุงรัง (Thai culture encyclopedia foundation 1999: 532) ส่วนคำว่า “ข่วงเมือง” มีความหมายในลักษณะเดียวกันแต่มีขนาดสัดส่วนใหญ่ขึ้น สอดคล้องกับความต้องการใช้พื้นที่ของเมือง กล่าวคือเป็นสนามหรือพื้นที่โล่งกว้างที่ตั้งอยู่ใจกลางเมือง เป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีสำคัญและกิจกรรมร่วมกัน ในอดีตภายในตัวเมืองจะเป็นที่อยู่อาศัย ที่ทำการของกษัตริย์ เจ้าเมือง เจ้านาย ขุนนาง และพลเมืองบางส่วน นอกจากข่วงแล้วปรากฏชื่อเรียกสนามหลวง ซึ่งเป็นที่ตั้งของลานโล่งหรือสนามโล่งที่ตั้งบริเวณใกล้กับคุ้มเจ้าหลวง นอกจากนั้นยังปรากฏว่าแบบแผนของเมืองในล้านนาให้ความสำคัญกับที่ตั้งของสถานที่สำคัญต่าง ๆ เช่น สะดือเมือง เส้าอินทขิล เส้ามิ่งเมือง เส้าหลักเมือง มหาธาตุบนยอดดอย และพระมหาธาตุกลางเมือง ซึ่งได้รับคติเกี่ยวกับเส้าหลักเมืองจากวัฒนธรรมอินเดียที่เข้ามาสู่ประเทศไทยเข้ามาผสมผสานกับความเชื่อพื้นถิ่น (Damrikul 2006: 162) “วัดหัวข่วง” เป็นชื่อเรียกวัดที่พบในดินแดนล้านนาหลายแห่ง มักตั้งอยู่บริเวณข่วงเมืองด้านใดด้านหนึ่งโดยมากตั้งอยู่ทางทิศเหนือ มีลักษณะเป็นวัดขนาดเล็กและมีความสัมพันธ์กับชุมชน ดังตำแหน่งวัดหัวข่วงเมืองเชียงใหม่ และวัดหัวข่วงเมืองลำปาง (ภาพที่ 1, 2) ในดินแดนล้านนาปรากฏชื่อวัดหัวข่วง ตั้งอยู่เป็นองค์ประกอบสำคัญภายในเมืองอยู่ 6 แห่ง ได้แก่ เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา ส่วนที่เมืองลำพูนปรากฏมีวัดหัวข่วงนางเหลียว (วัดหัวข่วง) ตั้งอยู่นอกกำแพงเวียง เป็นตำแหน่งใหม่ที่ถูกย้ายตำแหน่งจากเดิม ซึ่งยังคงตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองเช่นเดิม ส่วนในจังหวัดเชียงรายและแม่ฮ่องสอน ไม่ปรากฏชื่อวัดหัวข่วง ข้อเสนอพื้นฐานถึงที่มาในการตั้งชื่อวัดหัวข่วงนั้น น่าจะมีที่มาจากคติของการสร้างวัดหรือธรรมเนียมในการตั้งชื่อวัดตามสถานที่ตั้ง ดังนั้นจึงมีคตินิยมที่เรียกชื่อวัดที่ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของข่วงหรือสนามหลวงนั้นว่า วัดหัวข่วง (Wichiankhieo 1994: 7) การเกิดขึ้นของวัดหัวข่วงอาจเป็นแบบแผนของคติการสร้างเมืองในล้านนา หรืออย่างไรก็ตามชื่อวัดหัวข่วงที่มีตำแหน่งตั้งอยู่นอกเวียง กลับพบความสัมพันธ์กับชาวไทยซึ่งอพยพเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานในดินแดนล้านนา โดยถูกกวาดต้อนอพยพมาจากรัฐฉาน ประเทศพม่า และได้สร้างวัดขึ้นเป็นศูนย์กลางชุมชนเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจแทนวัดหัวข่วงราชฐานที่อยู่ที่รัฐฉานเดิม

วัดหัวข่วงในเอกสารด้านประวัติศาสตร์

ชื่อของวัดหัวข่วงนั้นในความคุ้นเคยของชาวล้านนาทั้งอดีตและปัจจุบัน มีความเข้าใจว่าวัดหัวข่วงน่าจะมีประวัติศาสตร์มายาวนาน แต่ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์กลับพบการเรียกชื่อวัดหัวข่วงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา หรืออาจเป็นไปได้หรือไม่ว่าหลักฐานที่เก่าแก่ว่านั้นได้สูญหายไป ดังมีหลักฐานดังนี้ เมืองเชียงใหม่พบเอกสารในสมัยของเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ใน พ.ศ. 2403 ทรงสร้างและทำนุบำรุงศาสนสถานไว้หลายแห่ง และทรงสร้างพระงาช้างกับหีบพระธรรมไว้ที่วัดหัวข่วงแสนเมืองมา

“...ศักราช 1222 ปีวอก ศกวันพฤหัสบดี เดือนเจ็ด ขึ้นห้าค่ำ (พ.ศ. 2403) ฤๅสร้างวิหารวัดสุพรรณ วันพฤหัสบดี เดือนยี่แรมสิบสามค่ำ แห่งสาวุธเจ้าลิทธิมาครอง วัดหัวข่วงแสนเมืองมาหลวง วันแรมสี่ค่ำเดือนสี่ หล่อระฆังใหญ่ทองหนักสองล้านเก้าหมื่นห้าพันหกร้อยตำลึง...พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นไว้ประดิษฐานไว้ ณ วัดพระธาตุดจอมทอง แต่ธรรมมาสน์อาสน์สวดไว้ ณ วัดพระสิงห์ พระงาช้างกับหีบพระธรรมไว้ ณ วัดแสนเมืองมาหัวข่วง...”

(Prachakitkornrajuk 1961: 533)

วัดหัวข่วงเมืองลำปางปรากฏชื่อ“วัดหัวข่วงแก้วโคมคำ” โดยพระครูบาปัญญาเจ้าอวาสวัดหัวข่วงเมืองเชียงแสนเดิมเป็นผู้สร้างและตั้งชื่อตามวัดแก้วโคมคำ ซึ่งเป็นข้อสันนิษฐานตามงานค้นคว้าของ อาจารย์ศักดิ์ รัตนชัย ข้อความนี้พบในใบลานมาลัยผูกถั่ว 6 ซึ่งพระอุทมวงศา เจ้าอวาสวัดแสนเมืองมาเป็นผู้จารใบลานเพื่ออุทิศแก่พระอธิการอินตา วัดหัวข่วง ในงานฉลองสมโภชวัดหัวข่วงเมื่อ พ.ศ. 2357 (Damrikul 2006: 177) ความว่า

“...ศรีสวัสดิไชยยะมังคละกถา จุลศักราช 1176 (พ.ศ. 2357)...เจ้าอุทมวงศาภิชุทธิขิตะปางเมืองอยู่วัดแสนเมืองมานกอรเวียงดินแก้วกว้างใต้คุ้ม ก้าวสุวาตุ้ เจ้าอิน

ตาตั้นเป็นอธิบดี วัดหัวข่วงโคมคำ น้ำล้อมตีนโรงชัยวัน
นั่นแล...”

(Rattanachai 1994)

วัดหัวข่วงแก้ว เมืองพะเยา ไม่ได้มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์บันทึกไว้ชัดเจน มีเพียงการกล่าวถึงชื่อในตำนานเมืองพะเยาว่า เจ้าราชบุตรบุญเมืองสร้างเวียงพะเยา ราวพุทธศตวรรษที่ 18 และสร้างวัดขึ้นในเวียงซึ่งมีวัดหัวข่วงรวมอยู่ด้วย มีการสันนิษฐานว่าตำนานเหล่านี้ น่าจะถูกเขียนขึ้นในช่วงฟื้นฟูเวียงพะเยาในสมัยรัตนโกสินทร์ในช่วงปลายพุทธศตวรรษ 24 ซึ่งวัดหัวข่วงนี้เปลี่ยนชื่อมาจากเดิมคือ วัดคุ่ม และถูกเติมคำว่าแก้วเป็นวัดหัวข่วงแก้ว ใน พ.ศ. 2489 - 2499 สมัยพระอธิการคำ เตชธมโม เป็นเจ้าอาวาส สำหรับชื่อวัดหัวข่วงแก้วปรากฏชื่อในหนังสือประวัติวัดหัวข่วงอาณาจักรของกรมการศาสนา กล่าวว่าสร้างขึ้นใน พ.ศ. 2325 (Buddhism Monastery Department 1992: 1005 - 1006)

วัดหัวข่วงเมืองน่าน ปรากฏชื่อครั้งแรกในพงศาวดารเมืองน่านในช่วงที่เจ้าอนันตวรฤทธิเดชย้ายเมืองกลับมาที่เวียงน่านเดิมใน พ.ศ. 2398 และได้บูรณะซ่อมแซมวัดวาอารามทั่วเมืองน่าน ปรากฏว่ามีการสร้างวิหารที่วัดหัวข่วงขึ้น ความว่า

“...ถึงจุลศักราชได้ 1219 ตัวปีเมืองไซร์นั้น (พ.ศ. 2400) เจ้ามหาชีวิตท่านก็มีอาชญาหื้อแก่ท้าวพระยาเสนาอมาตย์บ้านเมืองทั้งมวล สร้างแปงหอคำแลคุ่มแก้ว... ท่านก็ได้เอาฉัตรเก็งใส่ยอดพระธาตุเจ้าแช่แห้งเป็นถัวน 21 ลุนแต่นั้นท่านก็ได้สร้าง พระวิหารวัดหัวข่วง และอุโบสถวัดช้างค้ำเป็นถัวน...”

(Phongsāwadān mūang Nān 2000: 103 - 104)

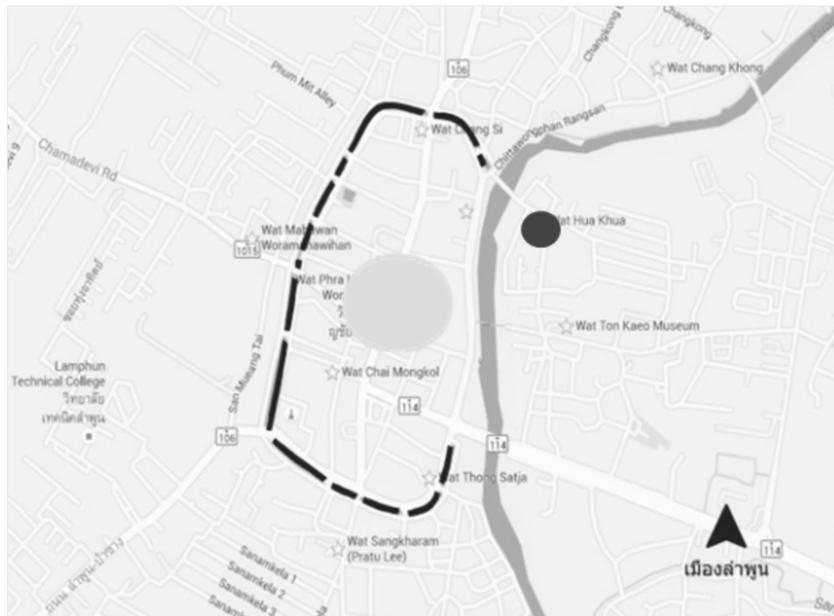
จึงสันนิษฐานได้ว่าวัดหัวข่วงเมืองน่าน น่าจะถูกสร้างในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ซึ่งพื้นที่ของวัดหัวข่วงนี้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์อาจจะเคยเป็นส่วนหนึ่งของวัดพระธาตุช้างค้ำวัดหลวงกลางเวียงมาก่อน โดยพบหลักฐานจารึกการสร้าง “ทิพพเจดีย์” ที่วัดช้างค้ำ ซึ่งหากพิจารณาตำแหน่งตามเอกสาร ไม่พบเจดีย์

ดังกล่าวภายในกำแพงวัดพระธาตุช้างค้ำ แต่ทางด้านทิศเหนือนอกกำแพง กลับพบเจดีย์วัดหัวข่วงที่ตั้งในปัจจุบัน มีลักษณะและตำแหน่งใกล้เคียงตามที่เอกสารกล่าวไว้ ดังนั้นเจดีย์วัดหัวข่วงน่าจะเป็นเจดีย์องค์เดียวกับทิพพเจดีย์ ความว่า

“...อยู่มาจนถึงสกราชได้ 1169 ตัว (พ.ศ. 2350) ปีเม็ง
เหม้า เดือน 11 ออกค่ำ 1 วัน 3 ไทยรวงเป้า ยามกลอง
งาย ทิพพเจดีย์เจ้า อันตั้งอยู่พายนเหนือแห่งพระธาตุ
เจ้าช้างค้ำนั้น...ท่านก็พาเอาลัทธิทั้งหลายทั้งหน
ภายในพายนออกทั้งมวลพร้อมไปด้วยกันก่อสร้างยัง
ทิพพเจดีย์เจ้า ขึ้นแถมใหม่ แล้วได้ประจุธาตุไว้ 16 องค์
ก่อขึ้นสูง 7 วา ได้ต่างฉัตร 5 ใบ ไว้วง (โขง) ทั้ง 4 ด้าน
เป็นที่ศรัทธิต์ (สถิต) พระพุทธเจ้า 4 องค์ ทองหั้นแล...”

(Phongsāwadān mīrang Nān 2000: 46)

วัดหัวข่วงนางเหลียว หรือวัดหัวขัว ลำพูน มีตำแหน่งที่ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองตรงข้ามแม่น้ำกวง และตรงข้ามกับเวียงหรือภูญชัย ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ตั้งของชาวเวียงยอง ในช่วง พ.ศ. 2348 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้ากาวิละ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ นำชนเผ่าไทยซึ่งประกอบด้วย ลัวะ ลื้อ ยาง ยอง เข้ามาตั้งรกรากอยู่ในเมืองเชียงใหม่และลำพูน ซึ่งกวาดต้อนผู้คนมาจากเวียงยอง รัฐฉาน ประเทศพม่า (ภาพที่ 3) และเชื่อว่าชาวเมืองยองสร้างวัดนี้ขึ้นมา และตั้งชื่อว่า วัดหัวข่วง ตามคตินิยมของชาวไทยอง และต่อมาใน พ.ศ. 2357 วัดหัวข่วงนี้ได้ย้ายที่ตั้งอีกครั้งไปอยู่บริเวณหัวสะพานถัดออกมาจากบริเวณเดิมเพียงเล็กน้อย จึงเปลี่ยนชื่อเป็นวัดหัวขัวจนถึงปัจจุบัน ส่วนวัดหัวข่วงนางเหลียวเดิมถูกปรับเปลี่ยนพื้นที่จนไม่หลงเหลือสภาพของวัด

ภาพที่ 3 แสดงตำแหน่งของช่วงเมืองและวัดหัวช่วงเมืองลำพูน

- แสดงตำแหน่งวัดหัวช่วง
- แสดงตำแหน่งของช่วงเมือง

วัดหัวช่วงร้างเวียงท่ากาน การเกิดขึ้นของเวียงท่ากานนั้นยังไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่าสร้างขึ้นในช่วงสมัยใด แต่ภายในเวียงปรากฏชื่อวัดหัวช่วงเป็นวัดขนาดเล็ก การเรียกชื่อวัดหัวช่วงนั้นไม่มีประวัติความเป็นมาระบุชัดเจน ทราบแต่เพียงว่าวัดนี้เป็นวัดร้างไม่มีชื่ออยู่ก่อนแล้ว การเริ่มต้นเรียกชื่อวัดหัวช่วงนี้ สันนิษฐานว่าถูกเรียกหลังจากที่ชาวไทยอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณดังกล่าว ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 และได้ร่วมกันสร้างวัดเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน ได้เรียกชื่อวัดหัวช่วงตามชื่อวัดหัวช่วงราชสัณฐานเช่นเดียวกัน

สถาปัตยกรรมเจดีย์วัดหัวข่วงในดินแดนล้านนา

จากการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์วัดหัวข่วงในดินแดนล้านนา ได้แก่ วัดหัวข่วงแสนเมืองมาหลวง เมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง เมืองแพร่ เมืองน่าน วัดหัวข่วงแก้วเมืองพะเยา วัดหัวข่วงนางเหลียว (วัดหัวขัว) เมืองลำพูน พบว่าลักษณะรูปแบบของเจดีย์วัดหัวข่วงแต่ละพื้นที่นั้นไม่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ชัดเจนจนถึงขั้นที่เรียกว่าแบบแผนได้

เจดีย์วัดหัวข่วงแสนเมืองมาหลวง เมืองเชียงใหม่ (ภาพที่ 4) มีเอกสารบันทึกไว้ในสมัยของพระเจ้าเมืองแก้ว ราว พ.ศ. 2064 แต่ในช่วงเวลานั้นยังไม่ระบุเรียกชื่อวัดหัวข่วง ความว่า

“...ณ วันศุกร์ขึ้น 10 ค่ำเดือน 4 (จุลศักราช 883)
พระราชอาตริสให้ขุดฐานรากเจดีย์หลวงใน วัดพระเจ้า
แสนเมืองมา ครั้นแล้วโปรดให้ก่อตั้งแต่ฐานขึ้นไป เมื่อ
วันอาทิตย์ขึ้น 15 ค่ำเดือน 5 องค์เจดีย์กว้างด้านละ 8
วา 2 คอก สูง 14 วา 2 คอก...”

(Rattanapunyathera 1958: 143 - 144)

นอกจากนี้ยังปรากฏอีกชื่อหนึ่งของเจดีย์องค์เดียวกันนี้คือเจดีย์ลักขุพรา
คमारาม ตามงานศึกษาของสงวน โชติสุขรัตน์ ที่กล่าวว่าวัดพระเจ้าแสนเมืองมาหรือ
วัดลักขุพราคमारามคือวัดหัวข่วงเป็นวัดเดียวกัน โดยใช้หลักฐานพระพุทธรูปสำริดองค์
ใหญ่ ที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถ มีนามว่าพระเจ้าแสนเมืองมาหลวง
(Damrikul 2006: 161) ความว่า

“...วันศุกร์ เดือนสี่ ขึ้นสิบค่ำ ให้ขุดทำราก เจดีย์ลักขุ
พราคमारาม ครั้นถึงวันอาทิตย์เดือนห้า ขึ้นสิบค่ำ ปี
มะเส็ง ตรีศก จุลศักราช 883 ลงมือก่อเจดีย์กว้าง 8 วา
สูง 14 วา 2 คอก แล้วให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกไว้
สำหรับหอมณเฑียรธรรมด้วย...”

(Prachakitkomrajuk 1961: 401)

ซึ่งจากหลักฐานที่กล่าวนี้ยังไม่สามารถบอกถึงลักษณะการก่อสร้างโดยเริ่มต้นของเจดีย์หัวช่วงองค์นี้ได้ รูปแบบที่ปรากฏในปัจจุบันมีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังล้านนาแบบเชียงใหม่ระยะหลัง ส่วนฐานเริ่มต้นด้วยฐานเชิงซ้อนกัน 3 ชั้นต่อด้วยฐานบัวยกเก็จ 1 ฐาน คาดด้วยลูกแก้วอกไก่ 1 เส้น ส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นชั้นบัวถลา 6 ชั้น ในผังสิบสองเหลี่ยม สันนิษฐานว่ารูปแบบปัจจุบันนี้น่าจะเป็นการซ่อมครั้งสุดท้ายในสมัยเจ้าฟ้าสุทโธธรรมราชา ราว พ.ศ. 2177 (Dechwongya 2008: 65)

เจดีย์วัดหัวช่วงเมืองลำปาง (ภาพที่ 5) มีรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอด แม้ว่าจะมีการกล่าวถึงตั้งแต่ พ.ศ. 2357 แต่รูปแบบในปัจจุบันเป็นการซ่อมแซมใหม่ในช่วง พ.ศ. 2455 โดยการแกะเจาะปูนเดิมที่แตกร้าวแล้วฉาบปูนทาสีใหม่ และยังคงรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบเดิม (Damrikul 2006: 198) มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดเตี้ยมีซุ้มจรณะนำทั้งสี่ด้าน ส่วนยอดประกอบด้วยชั้นหลังคาลาดซ้อนกัน 3 ชั้น ในผังแปดเหลี่ยม ซึ่งลักษณะนี้เป็นลักษณะของเจดีย์ทรงปราสาทยอดระยะหลังที่มีอายุไม่ต่ำกว่าพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นไป แต่จากการซ่อมแซมนี้ องค์ประกอบในแต่ละส่วนไม่มีความกลมกลืนกันตามรูปแบบของเจดีย์ทรงปราสาทในช่วงนั้น จึงสันนิษฐานว่าลักษณะนี้ในองค์ประกอบบางส่วนน่าจะเกิดจากการซ่อมแซมใหม่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24

เจดีย์วัดหัวช่วงเมืองลำพูน (ภาพที่ 6) เชื่อว่าสร้างในคติของชาวไทยของที่อพยพมาจากรัฐฉาน รูปแบบของเจดีย์ในปัจจุบัน ไม่ได้เป็นเจดีย์ทรงวิหารยอดแบบล้านนา แต่กลับมีลักษณะเป็นเจดีย์วิหารในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ในช่วงที่ชาวพม่าเข้ามารับจ้างทำสัมปทานป่าไม้ รูปแบบที่ปรากฏนั้นเป็นรูปแบบที่สร้างใหม่

ภาพที่ 4 เจดีย์หัวข่วง
แสนเมืองมาหลวง
เมืองเชียงใหม่

ภาพที่ 5 เจดีย์หัวข่วง
เมืองลำปาง

ภาพที่ 6 เจดีย์หัวข่วง
เมืองลำพูน

เจดีย์วัดหัวข่วงแก้วเมืองพะเยา (ภาพที่ 7) เป็นเจดีย์ที่สร้างใหม่เมื่อ พ.ศ. 2529 ซึ่งสิ่งปลูกสร้างภายในวัดนี้ถูกสร้างขึ้นใหม่ทั้งหมด มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเจดีย์ล้านนาที่ได้รับอิทธิพลรัตนโกสินทร์อย่างชัดเจน ลักษณะเป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดเดี่ยวในผังแปดเหลี่ยมตั้งแต่ส่วนฐานจนถึงส่วนขององค์ระฆังและบัลลังก์ ส่วนฐานประดับด้วยสิ่งหล่อซึ่งไม่ใช่รูปแบบของเจดีย์ล้านนาในอดีต เรือนธาตุมีจระนำประดับทั้ง 4 ด้านประดิษฐานพระพุทธรูปยืน ส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นชั้นหลังคาลาดในผังแปดเหลี่ยม องค์ระฆังเหลี่ยม ซึ่งลักษณะนี้จะเกิดจากการซ่อมแซมและการออกแบบรูปแบบใหม่

เจดีย์วัดหัวข่วงเมืองน่าน (ภาพที่ 8) รูปแบบปัจจุบันที่ปรากฏนี้เป็นรูปแบบหลังการซ่อมแซมครั้งใหญ่ในสมัยของเจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ ในช่วง พ.ศ. 2398 มีรูปแบบเป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดแบบล้านนาเริ่มต้นด้วยฐานเขียงและฐานบัวทอกไม้คาคดด้วยลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น ต่อด้วยฐานบัวลูกแก้วชั้นบนย่อเก็จรับกับเรือนธาตุประดับด้วยจระนำซุ้มลด ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยสำริด ที่มีมณังของทั้งสองข้างประดับปูนปั้นรูปเทพพนม เหนือเรือนธาตุเป็นชั้นหลังคาลาดซ้อนกัน 3 ชั้น องค์ระฆังมีขนาดเล็กไม่มีบัลลังก์ มีลักษณะคล้ายกับเจดีย์วัดโลกโมฬี เชียงใหม่ แต่มีขนาดเล็กกว่า ซึ่งเป็นรูปแบบของเจดีย์ทรงปราสาทยอด มีอายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา (Srisamang 1987: 85)

ภาพที่ 7 เจดีย์หัวช่วง เมืองพะเยา

ภาพที่ 8 เจดีย์หัวช่วง เมืองน่าน

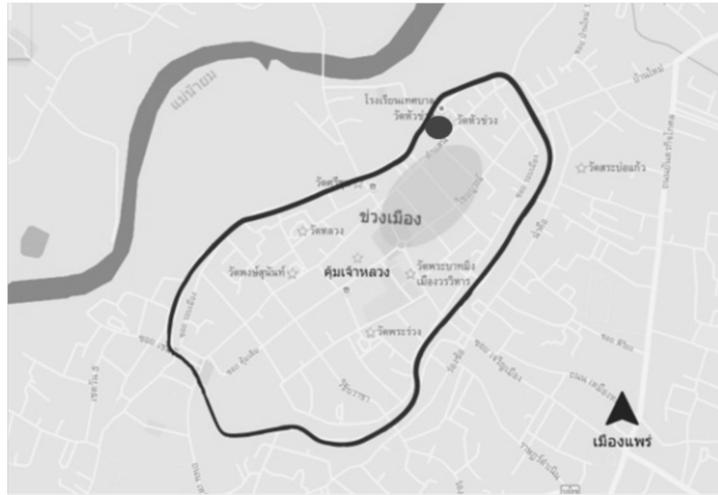
วัดหัวช่วงเมืองแพร่ ตำแหน่งที่ตั้ง ประวัติความเป็นมา และรูปแบบทางด้านศิลปกรรม

ตำแหน่งที่ตั้ง

“เวียงแพร่” เวียงโบราณเก่าแก่ภายในอำเภอเมืองแพร่ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำยมด้านตะวันออกตอนบน เป็นบริเวณที่ราบกว้างใหญ่เหมาะกับการตั้งชุมชน รูปร่างของเวียงแพร่มีลักษณะเป็นรูปวงรีสี่เหลี่ยมคี่เหลี่ยม หอยสังข์ มีกำแพงเมืองเป็นคันดินและคูน้ำชั้นเดียวล้อมรอบ บริเวณกลางเวียงประกอบด้วย ช่วงเมือง คูมหลวง สะดือเมืองตามคติของเมืองล้านนา มีวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหารเป็นมหาธาตุกลางเวียงเพื่อแทนศูนย์กลางของเมืองตามคติจักรวาลของล้านนา มีพระธาตุช่อแฮเป็นมหาธาตุบนยอดดอย พื้นที่ภายในกำแพงเวียงส่วนใหญ่เป็นศูนย์ราชการและส่วนกลางในการบริหารราชการ เช่น คูมเจ้าหลวง ศาลากลาง เรือนจำ ฯลฯ ภายในเวียงแพร่มีวัดเก่าแก่และมีความสำคัญตั้งอยู่หลายวัด ได้แก่ วัดหัวช่วง วัดศรีชุม วัดหลวง วัดพระนอน วัดศรีบุญเรือง และวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร เป็นต้น ซึ่งวัดหัวช่วงนั้นเป็นวัดขนาดเล็กที่

ตั้งอยู่ภายในกำแพงเวียงแพรวใกล้กับประตูยั้งม้า (เลียงม้า) และอยู่บริเวณช่วงเมืองทางด้านทิศเหนือ (ภาพที่ 9)

ขอบเขตของช่วงเมืองแพรวในอดีตอยู่บริเวณกลางเวียงซึ่งเป็นพื้นที่โล่งกว้างขนาดใหญ่ สันนิษฐานว่าเริ่มต้นตั้งแต่คุ้มเจ้าหลวงซึ่งอยู่กลางเวียงไปจนถึงวัดหัวช่วง และพื้นที่ระหว่างวัดศรีชุมไปจนถึงวัดพระบาทมิ่งเมือง (ภาพที่ 10) ซึ่งชาวเมืองแพรวในอดีตจะเรียกพื้นที่ดังกล่าวนี้ว่าสนามหลวงหรือช่วงหลวง บริเวณสนามหลวงของเมืองแพรวในอดีตนั้นอยู่บริเวณด้านข้างของคุ้มเจ้าหลวง ซึ่งนอกจากจะใช้ประกอบพิธีสำคัญและประกอบกิจกรรมของชาวเมืองแล้ว ยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทางการเมือง สนามหลวงยังถูกใช้เป็นบริเวณฝึกทหารเพื่อเตรียมรับศึกในช่วงสงคราม เป็นพื้นที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองเรียกประชุมระดมพล การปกครองของเจ้าหลวง เครื่องญาติ และเสนาบดี (ภาพที่ 11) (Walliphodom 2008: 199) แต่ในปัจจุบันบริเวณของช่วงเมืองถูกลดขนาดลง โดยใช้พื้นที่ปลูกสร้างเป็นสถานที่ราชการเป็นส่วนใหญ่ และการขยายตัวของชุมชนเมืองมีการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยหนาแน่นขึ้น ดังนั้นบริเวณที่โล่งของช่วงเมืองเดิมจึงเหลืออยู่เพียงเล็กน้อย ยังพอมองเห็นร่องรอยของช่วงเมืองที่เป็นที่โล่งได้ ซึ่งปัจจุบันถูกปรับปรุงเป็นสวนสุขภาพเฉลิมพระเกียรติฯ ร.9 (ภาพที่ 12)

ภาพที่ 9 แสดงตำแหน่งของข่วงเมืองและวัดหัวข่วง เมืองแพะ

- แสดงตำแหน่งวัดหัวข่วง
- แสดงตำแหน่งของข่วงเมือง

ภาพที่ 10 แสดงตำแหน่งและบริเวณของข่วงเมืองแพะเดิม (ในกรอบ)

ภาพที่ 11 เจ้านายและบุตรหลานเจ้านครเมืองแพร่ เตรียมงานรับเสด็จรัชกาลที่ 7 ณ สนามคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่

Source: Wititpipattanabhon (n.d.): 54

ภาพที่ 12 สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติ ร.9 บริเวณช่วงเมืองในปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมา

ประวัติการก่อสร้างวัดหัวขวงเมืองแพร์ไม่มีปรากฏในจารึกหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยตรง แต่มีบันทึกจากตำนานศาสนาพราหมณ์ชื่อวัดหัวขวงในตำนานพระธาตุข่อยแอ พระธาตุจอมแจ้ง พระธาตุบุต๊ีบว่าสร้างในช่วงสมัยเดียวกัน ซึ่งประวัติวัดนั้นทางวัดหัวขวงได้รวบรวมและจัดพิมพ์โดยอ้างอิงจากตำนานต่าง ๆ ไว้ว่า วัดหัวขวงสร้างขึ้นใน พ.ศ. 1358 สมัยพ่อขุนหลวงพล อพยพมาจากเมืองสิบสองปันนาทางตอนใต้ของจีน ลงมาตั้งถิ่นฐานสร้างชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำยมซึ่งคือบริเวณภายในเวียงแพร์ปัจจุบัน หลังจากนั้นท้าวพหุสิงห์บุตรชายมีความศรัทธาในพุทธศาสนา โปรดให้ขุนพระวิษณุวงศ์ไชยไปจ้างช่างเมืองเวียงปางคำจากเชียงแสนมาให้สร้างวัด โดยใช้พื้นที่ข่วงกีฬาประจำเมืองและเรียกชื่อวัดนี้ว่าวัดหัวขวงสิงห์ชัย พ.ศ. 1443 ขุนพนมสิงห์สถาปนาเมืองพลเป็นพลรัฐนคร และเลื่อนเป็นพญาพนมสิงห์ โปรดให้ขุนอภัยเดินทางไปเมืองลัมปะนคร (ลำปาง) อารธนาครบุตรีโงมาเป็นประธานก่อสร้างเจดีย์ขึ้น ฐานเจดีย์กว้าง 12 ศอก 9 นิ้ว องค์เจดีย์ตอนบนห่อหุ้มด้วยทองคำเหลืองอร่ามตา แต่ไม่ทราบว่าจะก่อสร้างในรูปแบบใด กล่าวกันว่าในเดือนแรมราว 14 - 15 ค่ำ จะปรากฏแก้วสุกใสลอยจากยอดเจดีย์ พุ่งไปทางทิศตะวันออกของเมืองพลรัฐนครเสมอ

พ.ศ. 1524 เมืองแพร์ถูกกองทัพพม่าโจมตี เผาวัดวาอารามลอกเอาทองคำหุ้ม พระพุทธรูปและเจดีย์ไปเป็นจำนวนมาก พ.ศ. 1559 ท้าววังสุพลรวบรวมผู้คนเมืองพลเข้าโจมตีขับไล่ทหารพม่าหนีไปจนหมดสิ้น แล้วสร้างเมืองและบูรณะซ่อมแซมวัดใหม่ พ.ศ. 1560 ขอมส่งกองทัพเข้ายึดอาณาจักรโยนกเชียงแสนและล้านนา ขอมเปลี่ยนชื่อเมืองพลเป็นเมืองโกศยหรือนครโกศย วัดหัวขวงสิงห์ชัยถูกขอมทำลายอีกครั้ง พ.ศ. 1728 ขุนอินทราชา นายแขวงหัวขวงกีฬา พร้อมกับชาวบ้านหัวขวงช่วยกันบูรณะซ่อมแซมวิหาร เจดีย์ หอกลอง เมื่อบูรณะเสร็จจัดงานเฉลิมฉลองกันทั้งเมือง 5 วัน 5 คืนพร้อมทั้งประกาศให้ชาวเมืองทราบว่าเมืองโกศยเรียกชื่อใหม่เป็น “เมืองแพล” จากนั้น พ.ศ. 1739 ถูกพม่ายึดครองวัดหัวขวงถูกเปลี่ยนชื่อเป็นวัดหัวขวงรามัญ และวัดหัวขวงมงคลชัย พ.ศ. 1829 เมืองแพล (ชื่อเมืองแพร์ในอดีต) ตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรสุโขทัย วัดหัวขวงรามัญได้รับการบูรณะซ่อมแซมอีกครั้ง โดยพญาแสงฟ้าคำวงศ์ มอบให้ขุนพิชญบุญมาก่อสร้างกุฏิสงฆ์ ซ่อมแซมเจดีย์ให้อยู่ในสภาพดี จัดงานเฉลิมฉลอง 3 วัน 3 คืน ในช่วงที่เมืองแพร์อยู่ภายใต้อำนาจของ

อาณาจักรล้านนา สมัยของพระเมืองแก้ว พ.ศ. 2053 โปรดให้มีการบูรณะซ่อมแซม วัดทั่วอาณาจักรรวมทั้งวัดหัวข่วงมงคลชัย จนกระทั่งช่วงที่อาณาจักรล้านนาถูกพม่ายึดครอง พ.ศ. 2101 พระเจ้าบุเรงนองแห่งพม่ายกทัพเข้าโจมตีอาณาจักรล้านนา เมืองแพร่ถูกทหารพม่าเผาเมืองและวัด วัดหัวข่วงมงคลชัยถูกเผาทำลายลอกเอาทองคำหุ้มพระประธาน พ.ศ. 2369 เจ้าหลวงเทพวงศ์ เจ้าเมืองแพร่ เป็นประธานบูรณะซ่อมแซมวัดหัวข่วงมงคลชัย และให้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดหัวข่วงจนถึงปัจจุบัน (Prawat wat hūa khūang Changwat Phræ (n.d.): 3) ในระยะเวลาของเจ้าหลวงเมืองแพร่ตามที่บันทึกไว้ในประวัติวัดนี้น่าจะมีความคลาดเคลื่อนกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์เล็กน้อยกล่าวคือ ใน พ.ศ. 2369 เจ้าหลวงเทพวงศ์เป็นประธานบูรณะซ่อมแซมนั้น ในประวัติศาสตร์กล่าวว่า เจ้าหลวงเทพวงศ์หรือเจ้าหลวงเทพวงศ์สันนิษฐานว่าเป็นเจ้าน้อยอุปเสนาซึ่งปกครองในช่วง พ.ศ. 2359 - 2361 (Province Administrative Organization of Phrae Province 2007: 418) ซึ่งปีของการบูรณะในครั้งนี้น่าจะไม่เกิน พ.ศ. 2361 ตามระยะเวลาการปกครอง ซึ่งจากหลักฐานดังกล่าวนี้ถึงแม้ว่าจะมีความละเอียดมาก แต่ก็ยังเป็นเพียงบันทึกของวัดเล่าสืบต่อกันมา จึงไม่สามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงได้ ส่วนหลักฐานที่อ้างอิงทางประวัติศาสตร์ได้คือ จารึกวัดมหาโพธิ์ พ.ศ. 2382 ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงเจ้าหลวงอินทวิชัย เจ้าหลวงเมืองแพร่ นางสุพรรณวดีชายา และบุตรธิดาร่วมกันสร้างวัดมหาโพธิ์ ในรายละเอียดการสร้างมีการกล่าวถึงศรัทธาที่ร่วมกันสร้างวัดความว่า

“...ที่นั่นเสนาทั้ง 4 ทั้ง 8 ก็รับเอาพระราชากุศลไปถวาย
ถึงกับด้วยครูบาอาจารย์เจ้าทั้งหลายในเวียงและนอก
เวียง ในเวียงหมายมีครูบาเจ้ามณีวันวัดมิ่งเมืองแก้วมูล
เป็นเค้า ครูบาเจ้าโควินทะวัดสะเพา...ครูบาเจ้าปัญญา
วัด...ครูบาเจ้าเทพวังโสวัดหลวง เป็นประธานแก่พระ
อริยสงฆ์เจ้าในชู้วัดชวา...และจากการตีความนั้นวัดมิ่ง
เมืองแก้วมูลหมายถึงวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร และ
วัดสะเพา...หมายถึงวัดสะเพา (หัวข่วง) ในปัจจุบัน

(Khruathai 2006: 75, 82)

จากหลักฐานจารึกมหาโพธิ์นี้ วัดหัวข่วงน่าจะมีตัวตนที่ชัดเจนอย่างน้อยในช่วงสมัยตั้งแต่ พ.ศ. 2382 เป็นต้นไป พ.ศ. 2428 พระเจ้าพิมพิสาร เจ้าเมืองแพร์ โปรดให้บูรณะเจดีย์ขยายฐานชั้นล่างให้กว้าง 3 วา และเปลี่ยนหลังคาวิหารด้วย พ.ศ. 2432 เจ้าพิริยะเทพวงศ์ เจ้าเมืองแพร์คนสุดท้าย โปรดให้ขุนพิษณุลือวิชัยบูรณะซ่อมแซมวัดหัวเมืองแพร์รวมทั้งวัดหัวข่วง จนกระทั่งได้รับการบูรณะครั้งใหญ่จากกรมศิลปากรในช่วง พ.ศ. 2533 - 2534 ได้มีการบูรณะเจดีย์ประธาน โดยรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้จากยอดจนถึงบัลลังก์ (Prawat wat hūa khūang Changwat Phræ (n.d.): 7 - 9) ซึ่งจากหลักฐานที่กล่าวมานี้ วัดหัวข่วงเริ่มปรากฏการกล่าวถึงและการเรียกชื่อตามการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และจารึกในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เช่นเดียวกัน

รูปแบบสถาปัตยกรรมเจดีย์วัดหัวข่วงเมืองแพร์

เจดีย์วัดหัวข่วง มีลักษณะเป็นเจดีย์ขนาดใหญ่สูงชะลูด ความสูงนี้ทำให้เจดีย์วัดหัวข่วงมีความโดดเด่นจากเจดีย์องค์อื่นในเมืองแพร์โดยทั่วไป รูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นเจดีย์ทรงระฆังกลมแบบล้านนา ซึ่งมีรูปแบบและองค์ประกอบใกล้เคียงกับพระธาตุหริภุญชัย เมืองลำพูน ต่อเนื่องมาจนถึงเจดีย์วัดปงสนุก เจดีย์วัดอীগัง เป็นต้น เจดีย์วัดหัวข่วงได้รับการบูรณะซ่อมแซมแล้วหลายครั้ง ยังพบร่องรอยปูนฉาบหลงเหลือในบางองค์ประกอบคือ ในส่วนของฐานเชิงและฐานบัวยกเก็จ การประดับตกแต่งองค์ระฆังพบร่องรอยแผ่นดินบุกหลงเหลือไม่ก็แผ่น สันนิษฐานได้ว่าคงได้รับการตกแต่งด้วยแผ่นทองจังโก ส่วนยอดตั้งแต่ส่วนของบัลลังก์ขึ้นไปถูกสร้างใหม่ ลงรักปิดทองใหม่โดยกรมศิลปากรใน พ.ศ. 2434 (ภาพที่ 13, 14)

ส่วนฐาน ฐานเชิงในชั้นแรกเป็นฐานเชิงสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดใหญ่ความสูงประมาณ 1 เมตร ตามด้วยฐานย่อมุมไม้ 28 ซ้อนกัน 3 ชั้น ถัดมาเป็นฐานบัวยกเก็จสองฐานซ้อนกันเชื่อมต่อด้วยท้องไม้ในผังสี่เหลี่ยมหรือยกเก็จแบบล้านนา แต่ละชุดของฐานบัวประดับลูกแก้วอกไก่ 1 เส้น มีการขยายท้องไม้เพิ่มสูงขึ้นในทุกช่วง ทำให้สัดส่วนของเจดีย์วัดหัวข่วงมีรูปทรงที่สูงชะลูดอย่างชัดเจน

ส่วนกลาง ต่อเนื่องจากชั้นของฐานบัวยกเก็จเป็นชุดฐานเชิงซ้อนกัน 3 ชั้นในผังกลม ส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นชุดฐานบัว 3 ชั้น ซ้อนกันในผังกลม ประดับลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น ท้องไม้ยึดสูงมาก องค์ระฆังกลมขนาดเล็ก เป็นลักษณะของเจดีย์

ทรงระฆังพื้นเมืองล้านนาที่นิยมสร้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นไป

ส่วนยอด เหนือองค์ระฆังประดับด้วยบัลลังก์ย่อมุมไม้สิบสอง ส่วนยอดได้รับการบูรณะซ่อมแซมใหม่ ลงรักปิดทองมีความสวยงาม ประกอบด้วยก้านฉัตร บัวฝาละมี ปล้องไฉน และปลียอด ตามระเบียบของเจดีย์ล้านนา

ภาพที่ 13: ภาพถ่ายวัดหัวข่วงเมืองแพร่ในอดีตไม่ระบุช่วงเวลา
สันนิษฐานว่าเป็นภาพก่อนการบูรณะโดยกรมศิลปากร
Source: *Prawat wat hūa khūang Changwat Phrāe* (n.d.)

ภาพที่ 14 เจดีย์วัดหัวข่วง อำเภอเมืองฯ จังหวัดแพร่

การศึกษาพัฒนาการของเจดีย์ทรงระฆังล้านนาเพื่อสันนิษฐานอายุสมัยของกลุ่มเจดีย์วัดหัวข่วง

การศึกษาเพื่อกำหนดอายุนี้ ศึกษาจากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ โดยศึกษาเทียบเคียงจากรูปแบบของเจดีย์ในล้านนาซึ่งมีรูปแบบและการกำหนดอายุไว้ชัดเจน โดยเริ่มศึกษาจากเจดีย์ทรงระฆังล้านนาในช่วงแรกคือเจดีย์วัดอุโมงค์ เถรจันทร์ เมืองเชียงใหม่ ซึ่งตามประวัติการก่อสร้างมีมาตั้งแต่สมัยพญามังราย พ.ศ. 1801 - 1854 และได้มีการบูรณะขึ้นใหม่ในสมัยพระเจ้ากือนาระหว่าง พ.ศ. 1898 - 1928 และคาดว่าน่าจะเป็นรูปแบบที่ปรากฏในปัจจุบัน (Saising 2008: 53) มีลักษณะเด่นที่ส่วนฐาน คือ ฐานบัวในผังกลมซ้อนกัน 3 ฐาน รองรับองค์ระฆังขนาดใหญ่ ที่ชุดฐานบัวท้องไม้ประดับลูกแก้วอกไก่ 1 เส้น บริเวณท้องไม้มีลักษณะพิเศษพบการเจาะช่องระหว่างแนวของลูกแก้วเป็นแถวช่องสี่เหลี่ยมโดยรอบ ฐานในลักษณะนี้สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลศิลปะพุกามเข้ามา เปรียบเทียบช่วงระยะเวลานี้ได้กับเจดีย์ฉาบที่สร้างขึ้นใน พ.ศ. 1733 ซึ่งเป็นเจดีย์ทรงระฆังที่อิทธิพลลังกา มีการปรับรูปแบบโดยแก้ไขในเรื่องของสัดส่วนให้มีสัดส่วนที่สูงเพรียวขึ้น การซ้อนชั้นของฐานบัว 3 ฐานมีการลดขนาดเพื่อให้สัมพันธ์กับขนาดขององค์ระฆังที่เล็กลง ลักษณะของฐานบัวในผังกลมซ้อนกัน 2 ฐานนี้ คงเป็นต้นแบบให้กับเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาในระยะแรก ซึ่งนิยมสร้างต่อมาในช่วงสมัยพระเจ้ากือนา ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20

เจดีย์ประธานวัดบุปผาราม (วัดสวนดอก) เมืองเชียงใหม่ เริ่มรับอิทธิพลศิลปะสุโขทัยและพุกาม สร้างสมัยพระเจ้ากือนา พ.ศ. 1715 เพื่อเป็นที่พำนักของพระสุมนเถระที่อาราธนามาจากสุโขทัย (Rattanapunyathera 1958: 150) ส่วนฐานเป็นฐานบัวในผังกลมซ้อน 3 ชั้น ส่วนอิทธิพลสุโขทัยที่ปรากฏนั้นเห็นได้ชัดจากขนาดขององค์ระฆังที่มีขนาดใหญ่ และการประดับพระพุทธรูปปางลีลารอบก้านฉัตร บัลลังก์สี่เหลี่ยมจัตุรัสมีลักษณะเพรียวและสูงชัน ปล้องไฉนซ้อนกันหลายชั้น ส่วนฐานเดิมพบฐานข้างล้อม ซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นอิทธิพลสุโขทัยรับผ่านจากลังกาอีกทอดหนึ่ง แต่ในปัจจุบันถูกบูรณะซ่อมแซมไปจนไม่เหลือรูปแบบดังกล่าว กำหนดอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20

จากการศึกษาเจดีย์สององค์ดังนี้ สามารถทราบถึงพัฒนาการในส่วนฐานของเจดีย์ มีส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นชุดฐานบัวซ้อนกัน 3 ฐานประดับลูกแก้วอกไก่ 1 เส้น

ในแต่ละชุด เพียงแต่ว่าเรื่องของการออกแบบสัดส่วน ยังไม่มีความลงตัวอย่างชัดเจน ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบที่เริ่มมีการพัฒนาเกิดขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ต่อมาระเบียบของฐานแบบนี้ได้รับการพัฒนาองค์ประกอบและสัดส่วนที่ชัดเจนขึ้นและกลายเป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาอย่างแท้จริง ต้นแบบเจดีย์นี้ได้แก่ พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน ซึ่งมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมคล้ายคลึงกับเจดีย์วัดหัวข่วง ในจังหวัดแพร่

เจดีย์ทรงระฆังล้านนาอย่างแท้จริง พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน (ภาพที่ 15) สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยของพระเจ้าอาทิตย์ราช กษัตริย์ของอาณาจักรหริภุญชัย ใน พ.ศ. 1607 และได้รับการบูรณะในสมัยของพระเจ้าสวาทิสิตธิ ระหว่าง พ.ศ. 1743 - 1763 โดยกล่าวว่าเจดีย์ทรงเดิมเป็นทรงปราสาทภายหลังได้รับการปฏิสังขรณ์เป็นเจดีย์ทรงกลมในสมัยล้านนา และได้มีการซ่อมแซมสืบต่อกันมาหลายครั้ง จนในสมัยของพระเจ้าติโลกราชใน พ.ศ. 1990 มีการบูรณะครั้งใหญ่ โดยมีพระมหาเมธังกรเป็น ผู้ควบคุม (Saising 2008: 86) แนวความคิดในการกำหนดอายุนั้น ตามความเห็นของ ศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม และศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ และอาจารย์ พิเศษ เจียรจันทร์พงษ์ เชื่อว่ารูปแบบปัจจุบันได้รับการซ่อมแซมครั้งใหญ่ในสมัย พระเจ้าติโลกราชในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20

ภาพที่ 15 พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน

รูปแบบสถาปัตยกรรมของเจดีย์ ส่วนฐานประกอบด้วยฐานเชิงในผังสี่เหลี่ยม 2 - 3 ฐานรองรับชุตฐานบัวยกเก็จ 2 ฐานซ้อนกัน ส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นชุตฐานบัวในผังกลม 3 ฐานรองรับองค์ระฆัง ซึ่งในแต่ละชุตจะประกอบด้วยฐานบัวคว่ำ - บัวหงาย และท้องไม้ที่นิยมประดับด้วยลูกแก้วอกไก่ ซึ่งถือเป็นลักษณะเฉพาะของล้านนา นิยมเน้นส่วนฐานให้สูงขึ้น ทำให้ส่วนขององค์ระฆังนั้นมีขนาดเล็ก เหนือองค์ระฆังประกอบด้วยบัลลังก์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ซึ่งต่างจากสุโขทัยและลังกาที่นิยมบัลลังก์สี่เหลี่ยมย่อมุมมตคแต่งด้วยทองจังโก

จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่กล่าวมาเห็นได้ชัดว่าพระธาตุหริภุญชัยมีการพัฒนารูปแบบใน 2 ส่วนกล่าวคือ ส่วนแรก เป็นการพัฒนาต่อเนื่องจากเจดีย์วัดคูโม่องค์แรกจันทร์และเจดีย์ประธานวัดสวนดอก ส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นชุตฐานบัวคว่ำ - บัวหงาย 3 ฐาน ในผังกลม ส่วนที่สอง เป็นส่วนที่พัฒนาขึ้นมาใหม่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเจดีย์ทรงระฆังในดินแดนล้านนา คือ การเพิ่มส่วนฐานเชิงสี่เหลี่ยมจัตุรัส 3 ชั้น เพื่อเพิ่มความสูงของเจดีย์ ต่อด้วยชุตฐานบัวยกเก็จซ้อนกัน 2 ฐานเชื่อมต่อกับท้องไม้ที่ยึดสูงขึ้น ซึ่งฐานบัวซ้อนกัน 2 ฐานนี้ ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือศิลปะเชียงใหม่ว่า เกิดจากการนำฐานบัวคว่ำ - บัวหงายซ้อนลดหลั่นกันให้เล็กลงและเชื่อมต่อกับท้องไม้ (Saising 2008: 90) เจดีย์รูปแบบนี้แพร่หลายอยู่ในล้านนาเป็นจำนวนมาก น่าจะเกิดขึ้นระหว่างสมัยพระเจ้ากือนาลงมาจนถึงสมัยพระเจ้าติโลกราช และกลายเป็นต้นแบบมาจนถึงช่วงของยุคทองล้านนา (ระหว่างต้น - กลางพุทธศตวรรษที่ 21)

พัฒนาการของเจดีย์ทรงระฆังล้านนานี้ยังมีการพัฒนาที่หลากหลาย โดยแบ่งสายวิวัฒนาการเป็น 2 สาย โดยสายแรกแบบแผนเดิมส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นชุตฐานบัว 3 ชุตในผังกลม และสายที่ 2 ส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นชุตฐานบัว 3 ชุตแต่อยู่ในผังแปดเหลี่ยม และพัฒนาต่อเนื่องเป็นส่วนรองรับองค์ระฆังชุตบัวกลาในผังแปดเหลี่ยม ซึ่งในการศึกษานี้มุ่งศึกษาสายพัฒนาการที่ 1 ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับเจดีย์วัดหัวข่วง ได้แก่ เจดีย์วัดพระบวช เมืองเชียงใหม่ เจดีย์วัดอินทขิลหรือวัดสะตือเมืองเชียงใหม่ และเจดีย์วัดอีปาง เวียงกุมกาม ซึ่งมีลักษณะดังนี้ ส่วนฐานประกอบด้วยฐานเชิงในผังสี่เหลี่ยมซ้อนกัน 2 - 3 ชั้น ถัดมาเป็นชุตฐานบัวคว่ำ - บัวหงายยกเก็จแบบล้านนา มีความแตกต่างกันในรายละเอียดของแต่ละองค์เจดีย์

เช่น ลักษณะของเจดีย์วัดพระบวช ใช้ท้องไม้ร่วมกับฐานบัว 2 ฐาน แต่ละชุดของฐานบัวไม่มีการประดับลูกแก้วอกไก่ อีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มของเจดีย์วัดอินทขิล จังหวัดเชียงใหม่ เจดีย์วัดอู่ก้างเวียงกุมกามและเจดีย์วัดปงสนุก ส่วนรองรับองค์ระฆังมีลักษณะมีชุดฐานบัวคว่ำบัวหงายในผังกลมซ้อนกัน 3 ฐาน ในแต่ละชุดฐานบัวมีการประดับลูกแก้วอกไก่ชุดละ 2 เส้น องค์ระฆังมีขนาดเล็กลงมากเนื่องจากวิวัฒนาการของส่วนรองรับองค์ระฆังที่สูงขึ้น บัลลังก์เริ่มมีการย่อมุมหลายเหลี่ยมตามด้วยปล้องไฉนและปลียอดตามลำดับ ข้อสันนิษฐานอายุนี้จากหลักฐานทางโบราณคดีได้ศึกษาโดยการเจาะผนังของเจดีย์วัดพระบวช พบพระพุทธรูปปูนปั้นอยู่ในจระนำ สันนิษฐานได้ว่าคงสร้างครอบทับเจดีย์องค์เดิมซึ่งเป็นเจดีย์ทรงปราสาท ลักษณะของพระพุทธรูปเป็นปางลีลาศิลปะสุโขทัย ซึ่งพระพุทธรูปลักษณะนี้ได้รับความนิยมในช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 และเริ่มส่งอิทธิพลให้กับล้านนาในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ในสมัยของพระเจ้ากือนา การสันนิษฐานอายุของเจดีย์องค์ในนั้นน่าจะมีความไม่ต่ำกว่าราวพุทธศตวรรษที่ 20 ดังนั้น เจดีย์วัดพระบวชน่าจะได้รับอิทธิพลหลังจากพระธาตุหรือถูกขยับไปแล้ว จึงน่าจะมีความอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ไม่เกินต้นพุทธศตวรรษที่ 21 และส่งอิทธิพลให้กับเจดีย์ล้านนาในช่วงเวลาต่อมา

การสันนิษฐานอายุของเจดีย์วัดหัวขวง

ข้อสันนิษฐานอายุสมัยตามหลักฐานที่หลงเหลือทางสถาปัตยกรรมเจดีย์วัดหัวขวงนี้ น่าจะได้รับอิทธิพลจากล้านนาตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ต่อเนื่องจากกลุ่มเจดีย์วัดพระบวช (ภาพที่ 16) เมืองเชียงแสนและเจดีย์วัดอู่ก้างเวียงกุมกาม (ภาพที่ 17) โดยสอดคล้องกับหลักฐานทางด้านานของวัดที่เล่าถึงความสัมพันธ์กับอาณาจักรล้านนา ในสมัยพญาพนมสิงห์ โปรดให้ขุนอภัยเดินทางไปเมืองลัมปะนคร (ลำปาง) อารารณาครูบาศรีโงมาเป็นประธานก่อสร้างเจดีย์ ซึ่งเมืองลัมปะนครในขณะนั้นมีความสัมพันธ์กับราชวงศ์เม็งราย ช่วงที่เมืองแพร่เริ่มรับอิทธิพลศิลปะแบบล้านนา น่าจะอยู่ในช่วงที่เมืองแพร่กลายเป็นส่วนหนึ่งของล้านนาแล้ว ความเกี่ยวข้ออีกช่วงอยู่ในสมัยของพระเมืองแก้ว ตามประวัติระบุไว้ว่า พ.ศ. 2053 โปรดให้มีการบูรณะซ่อมแซมเจดีย์ในเขตดินแดนล้านนาครั้งใหญ่ จึงน่าจะเป็จุดเริ่มของรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังพื้นเมืองล้านนาในจังหวัดแพร่ จากการศึกษารูปแบบพบว่าองค์ประกอบทาง

สถาปัตยกรรมของเจดีย์วัดหัวข่วง ยังคงรักษาระเบียบของเจดีย์พื้นเมืองล้านนาอยู่ แต่เนื่องจากการเดินทางผ่านระยะเวลา สภาพสังคมวัฒนธรรม งานช่าง ทำให้ลักษณะรูปแบบและบางองค์ประกอบถูกปรับเปลี่ยนไปจากเดิม มีการเพิ่มพัฒนาการทางด้านความสูงมากขึ้น ซึ่งกล่าวได้ว่ามีลักษณะผสมผสานงานช่างท้องถิ่นอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะที่ตั้งของเจดีย์นี้อยู่ในเมือง เป็นที่ราบไม่ได้ตั้งบนดอยหรือที่สูง ตามแบบอย่างของเจดีย์องค์อื่นของล้านนา ช่างเมืองแพร่จึงมีการปรับสัดส่วนให้มีความยิ่งใหญ่ และสูงตระหง่านสามารถมองเห็นได้จากระยะไกล ลักษณะของฐานบัวยกเก็จแบบล้านนาซ้อนกัน 2 ฐานนั้น ช่างได้เพิ่มขนาดของความสูงท้องไม้ และเน้นให้ส่วนฐานบัว มีลักษณะใกล้เคียงกับส่วนรองรับองค์ระฆัง จนดูเหมือนว่าไม่ได้แยกส่วนกันอย่างชัดเจน ลักษณะฐานบัวที่ลดขนาดความกว้างนี้พบมีลักษณะใกล้เคียงที่เจดีย์วัดอীগัว เวียงกุมกาม (ภาพที่ 17) ซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมสร้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ดังนั้นเจดีย์หัวข่วงจึงน่าจะมียุคไม่ต่ำกว่าเจดีย์ในกลุ่มนี้ คือราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา

ภาพที่ 16 เจดีย์วัดพระบวช
เมืองเชียงแสน

ภาพที่ 17 เจดีย์วัดอীগัว เวียงกุมกาม

บทสรุป

วัดหัวข่วงที่ปรากฏในดินแดนล้านนาพบกระจายตามหัวเมืองภาคเหนือแต่ไม่ครบทุกจังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา ลำพูน วัดหัวข่วงเป็นวัดขนาดเล็กเป็นศูนย์รวมกิจกรรมชุมชนได้ ตำแหน่งที่ตั้งโดยส่วนมากอยู่ภายในเขตกำแพงเมือง ติดกับบริเวณข่วงเมืองทางด้านทิศเหนือ ดังเช่น เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน แต่มีบางวัดอยู่ภายนอกกำแพงเมือง เช่น วัดหัวข่วงลำพูน และพะเยา การเรียกชื่อวัดหัวข่วงตามหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์นั้น ปรากฏการเรียกชื่อวัดหัวข่วงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ที่มาของการเรียกชื่อวัดหัวข่วงในข้อสันนิษฐานแรกนั้น มาจากตำแหน่งที่ตั้งของวัดซึ่งอยู่บริเวณข่วงเมือง และข้อสันนิษฐานที่สองมาจากการเรียกชื่อของชุมชนไทยองที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในล้านนา ซึ่งจะเรียกชื่อวัดหัวข่วงในชุมชนตามชื่อของวัดหัวข่วงราชสิมฐานเดิมที่ตั้งอยู่ในเมืองพม่า

รูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมวัดหัวข่วงในดินแดนล้านนานั้นไม่มีรูปแบบตายตัว มีความหลากหลาย ขึ้นอยู่กับอิทธิพลที่ได้รับและความนิยมในขณะนั้น สามารถแบ่งประเภทได้ดังนี้ 1) เจดีย์ทรงระฆังกลมแบบล้านนา เช่น เจดีย์วัดหัวข่วงแสนเมืองมาเมืองเชียงใหม่ เจดีย์หัวข่วงเมืองแพร่ 2) เจดีย์ทรงปราสาทยอดเดี่ยว เช่น เจดีย์หัวข่วงเมืองน่าน เจดีย์หัวข่วงเมืองลำปาง 3) เจดีย์ทรงปราสาทในผังแปดเหลี่ยม เช่น เจดีย์หัวข่วงแก้วเมืองพะเยา 4) เจดีย์วิหารศิลปะพม่า เช่น เจดีย์วัดหัวข่วงเมืองลำพูน

วัดหัวข่วงเมืองแพร่มีตำแหน่งที่ตั้งบริเวณริมข่วงเมืองทางด้านทิศเหนือ ชื่อวัดหัวข่วงเริ่มปรากฏราวพุทธศตวรรษที่ 24 จากจารึกวัดมหาโพธิ์ พ.ศ. 2386

เจดีย์วัดหัวข่วงเมืองแพร่ ได้รับอิทธิพลศิลปะจากล้านนาโดยตรงในสมัยที่เมืองแพร่ถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของล้านนา และเรียกชื่อตามตำแหน่งที่ตั้งซึ่งอยู่บริเวณข่วงเมืองทางด้านทิศเหนือ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นเจดีย์ทรงระฆังกลมแบบล้านนา น่าจะเป็นเจดีย์ที่เก่าแก่ที่สุดในเวียงแพร่ ได้รับอิทธิพลศิลปะล้านนาผสมผสานกับงานช่างพื้นเมือง พัฒนาจากสายวิวัฒนาการพระธาตุหริภุญชัย เมืองลำพูน และสายเจดีย์วัดพระบวช เมืองเชียงใหม่ สอดคล้องกับรูปแบบเจดีย์ที่นิยมในสมัยของพระเมืองแก้วสันนิษฐานอายุน่าจะอยู่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่

References

- Buddhism Monastery Department. (1992). *Prawat wat thūa rātcha ‘ānāchaklem pēt* [History of Buddhist temple in Thailand Volume 8]. Bangkok: Buddha Press.
- Damrikul, S. (2006). *Khūang mūang læ wat hūa khūang ‘ongprakōp samkhan khōng mūang nai dindāen lānnā (Phim khrang thī nung)* [Khuang Muang and Wat Hua Khuang temple, Landmarks of City in Lanna Kingdom (1st ed.)]. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Dechwongya, J. (2008). *Phra chēdī mūang Chīang Mai* [Pagodas in Chiang Mai]. Chiang Mai: Wannarak Press.
- Environment and Local arts conservative division, Phrae Province. (2010). *Khōmūn chumchon bōrān nai chāngwat phrē lem nung ‘amphē sūngmēn dēnchai lõng wang chin* [Old community in Phrae Volume 1 Amphoe Sungmen, Denchai, Long, Wang Chin]. Phrae: Muang Phrae Press.
- Khruathai, P. (et. Al). (2006). *Prachum chārukklānnā lem kao chāruk nai chāngwat Phrē* [The Collections of inscriptions in Lanna kingdom Volume 9 the inscriptions in Phrae province] Chiang Mai: Ming Muang Press.
- Phongsāwadān mūang Nān* [History of Nan town]. (2000). Nan: Memorial for the cremation ceremony of Phra Thep Nantajarn on April 1, 2000.
- Prachakitkornrajuk, P.Y. (Boonak, C.). (1961). *Phongsāwadān Yōnok* [History of Yonok]. Bangkok: Silpa bannakhan.
- Prawat wat hūa khūang Chāngwat Phrē* [History of Wat Hua Khuang Temple in Phrae province]. (n.d.). Phrae: Muang Phrae Press.
- Province Administrative Organization of Phrae Province. (2007). *Prawattisāt mūang phrē chabap Phō.Sō. sōngphan hārōihāsip* [History of Phrae town in 1957]. Phrae: Muang Phrae Press.
- Rattanachai, S. (1994). *Kret tamnān Yōnok chīang sēn - nā sēng* [Legend of Yonok, Chiang San - Na saeng]. Lampang: Sahakij Press.
- Rattanapunyathera, P. (1958). *Chin kān mālī pakōn* [Chinkanmalee pakorn]. Bangkok: Siwaporn.

- Saising, S. (2008). *Sinlapa mūang chīang sǎn* [Arts of Chiang Saen town]. Bangkok: Rung sin Press.
- _____. (2013). *Sinlapa lānnā* [Arts of Lanna kingdom]. Bangkok: Matichon Pak Kret Press.
- _____. (2014). *Thānkhōmūn sinlapakam 'Ēchā 'ākhanē khana bōrān nakhadī Mahāwitthayālai Sinlapākōn* [Database of south - east asian arts, Faculty of Archeology, Silpakorn University]. Retrieved March 1, 2014, from <http://art-in-sea.com/data/myanmar-art/myanmar-art>.
- Sansa, P. (2011). *Prawattisāt mūang lōng hūamīang bōriwān nai lānnā prathēt* [History of Long, city of Lanna kingdom]. Chiang Mai: Nop Buri Press.
- Srisamang, S. (1987). *Sinlapa nai mūangnān: mūangnān bōrānna-khadī prawatsā læ sinlapa* [Arts in Nan town: Archeology, History and Arts]. Bangkok: Amarin Printing Group.
- Thai culture encyclopedia foundation. (1999). *Sārānukrom watthanatham Thai phāk nīa lem sōng* [Northern Thai culture encyclopedia volume 2]. Bangkok: The Siam Commercial Bank.
- Walliphodom, S. (2008). *Nakhōn phrē: čhāk 'adīt mā patčhuban phūm Niwēt watthanatham rabop khwām chūa læ prawattisāt thōngthin* [Phrae: from past to present, cultural landscape, belief system and local history]. Bangkok: The Thailand Research Fund.
- Wichiankhieo, A. (1994). *Chīang rū mūang: khōsangket bāng prakān* [Chiang or Muang: some observation]. Chiang Rai: Documents for academic seminar about arts and culture of five Chiangs organized by Arts and Cultural center of Chiang Rai Rajabhat university, and Educational supervisory unit of Teacher training Department from 1st to 3rd March 1994.
- Wititpattanabhon, P.K. (Thammamaythi, M.) (n.d.). *'Ong mūang phrē nai 'adīt* [History of Phrae town]. Phrae.